

คัมภีร์สุจิตตาลังการ : การปริวรรต การแปล และการวิเคราะห์

Sucittāṅkāra : Transliteration Translation and Analysis

วิโรจน์ คุ่มครอง*

Viroj Koomkrong

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม, ประเทศไทย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Palisuksa Buddhagosa Nakornphathom Campus, Thailand.

Email : koom-krong9@hotmail.com

Received : January 25, 2018

Revised : March 9, 2019

Accepted : March 9, 2019

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงให้เห็นว่า คัมภีร์สุจิตตาลังการ เป็นคัมภีร์ที่อธิบายเรื่องเกี่ยวกับพระอภิธรรมไว้โดยย่อ เปรียบเสมือนแบบเรียนเร็ว แต่งโดยพระกัลยาณเถระชาวพม่า ฉบับหอสมุดแห่งชาติโบราณเลขที่ ๓๖๘๗/ข/๑-๓ ต. ๑๘ ข. ๒ มี ๓ ผูก มีจัดเรียงโครงสร้างเนื้อหาเป็นหมวดหมู่ ๑๗ หมวด ซึ่งควรค่าแก่การอนุรักษ์ และการเก็บรักษาไว้เป็นอย่างดี เพื่อเป็นประโยชน์ต่ออนุชนคนรุ่นหลังต่อไป ส่วนการวิเคราะห์การเรียนการสอนพระอภิธรรมในคัมภีร์สุจิตตาลังการบาลีอักษรขอม ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่แต่งขึ้นในพุทธศักราชได้ ๒๑๗๒ ที่ประเทศพม่ามีเนื้อหาสาระสัมพันธ์สอดคล้องกันไป ในทิศทางเดียวกันกับพระไตรปิฎกที่พระกัลยาณเถระพยายามรักษาพระอภิธรรมแบบดั้งเดิมเอาไว้ โดยหยิบเอาคำว่า จิต เจตสิก รูป และ นิพพานในพระอภิธรรมปิฎกมาวิเคราะห์โดยไม่เปลี่ยนแปลงเนื้อหาสาระดั้งเดิมของธรรมะเป็นการดำรงไว้ซึ่งคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้อีกด้วย ฉะนั้น คัมภีร์สุจิตตาลังการที่พระกัลยาณเถระได้รจนาตามแนวคัมภีร์พระอภิธรรมปิฎกและคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะมีเนื้อหาที่จำแนกจัดเป็นต้นโดยประเภทต่างๆ ไม่ยุ่งยากซับซ้อน เพื่อให้พุทธศาสนิกชนทั่วไปสามารถเรียนรู้พระอภิธรรมได้ง่ายและเร็วขึ้น

คำสำคัญ: คัมภีร์สุจิตตาลังการ, การปริวรรต, การแปล, การวิเคราะห์

* ผศ.ดร.วิโรจน์ คุ่มครอง Asst.Prof.Dr.Viroj Koomkrong

Abstract

This research article aims at presenting Sucittālaṅkāra scripture dealing with explanation of Abhidhamma in brief comparing with short learning course composed by Ven. Kalayanathera of Myanmar. The registered number of Sucittālaṅkāra scripture with palm leaf at National Library is 3687/ขฝ1-3 ต. 18 ซ. 2 containing 3 ties. Its contents were classified into 17 parts well preserved for benefits for next generation. For analysis Abhidhamma study, the Sucittālaṅkāra scripture with Pali-khmere version was composed on 2172 B.E. in Burma containing the features consistent with contents found in Tipitaka in which Ven. Kalayanathera intentionally tried to preserve its original style. He selected the words such as Cit, Cetasika, Rūpa and Nibbāna etc. from Abhidhammapitaka to be analyzed without changing its original essence of Buddha's teaching. By this reason, the Sucittālaṅkāra scripture composed by Ven. Kalayanathera basing on Abhidhammapitaka and Abhidhammatthasangaha scripture contains the contents which analyze nature of consciousness etc. into various and uncomplicated types in order to be easy for Buddhists to study the Abhidhammapitaka clearly.

Keywords : Sucittālaṅkāra, Transliterate, Translation, Analysis

บทนำ

พระอภิธรรมปิฎก เป็นปิฎกฉบับหนึ่งในปิฎกทั้งสาม ในพระไตรปิฎกภาษาบาลี อภิธรรม แปลว่า ธรรมอันยิ่ง ปิฎกฉบับอภิธรรมนั้นเรียก พระอภิธรรมปิฎก ซึ่งว่าด้วยประมวลหลักธรรมและคำอธิบายที่เป็นหลักวิชาล้วนๆ ไม่มีความเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์และบุคคลเลย^๑ แบ่งเป็น ๗ คัมภีร์ (เรียกย่อหรือหัวใจว่า ส วิ ธา ปุ ก ย ป) คือ

๑) สังคณี หรือ ฉัมมสังคณี	๒) วิมังค์	๓) ธาตุกถา
๔) ปุคคลบัญญัติ	๕) กถาวัตถุ	๖) ยมก
๗) ปฏฐาน ^๒		

^๑ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เชียงใหม่, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒๕๔-๑๒๕๕.

^๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๕๐๑.

พระอภิธรรมเป็นธรรมที่มีความหมายกว้างขวางลึกซึ้งยิ่งนัก ยากอย่างยิ่งสำหรับคนธรรมดาสามัญทั่วไปจะทำความเข้าใจได้ และผู้ที่จะตรัสสอนพระอภิธรรมได้เป็นองค์แรก คือพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้มีพระสัพพัญญุตญาณพระองค์เดียวเท่านั้น เช่น ธรรมสังคณีปกรณ์ อันเป็นตำราพระอภิธรรมเริ่มแรก ไม่มีใครสามารถจะแสดงให้ปรากฏได้ แม้จะได้ศึกษาหาความรู้ในเรื่องนี้อย่างกว้างขวางแล้ว ก็ยากที่จะทำความเข้าใจให้ลึกซึ้งได้ แต่ละปกรณ์มีความยากยิ่ง และในปกรณ์สุดท้าย คือปฐมฐาน มีความหมายลึกซึ้งเป็นที่สุด ยิ่งกว่าปกรณ์อื่นๆ ในเบื้องต้นทั้ง ๖ ปกรณ์ ฉะนั้น ถ้าไม่ใช่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสสอนธรรมนี้แล้ว ไม่มีผู้ใดจะตรัสแสดงออกมาได้เป็นคนแรก แม้แต่จะศึกษาจดจำเอาไปแสดงแก่บุคคลอื่นก็ยากยิ่ง^{๑)}

เพราะความยากในพระอภิธรรม จึงทำให้เกิดมีคัมภีร์ประมวลความรู้เนื้อความอภิธรรมจากพระไตรปิฎก มาเป็นหมวดหมู่เพื่อให้เข้าใจง่าย เหมาะแก่การเข้าใจ และเข้าถึงในเนื้อหาอภิธรรมเหล่านั้น ที่นอกเหนือจากอรรถกถา-ฎีกา ของอภิธรรมปิฎกแล้วยังมีอีกหลายคัมภีร์ เช่น พระอนุรุทธาจารย์ ได้รจนานามปกรณ์ชื่อว่า คัมภีร์พระอภิธัมมัตถสังคหะ ท่านพระพุทธทศตเถระได้รจนาคัมภีร์อภิธัมมาวตาระ ซึ่งเป็นคัมภีร์รวบรวมเนื้อความของพระอภิธรรมปิฎกไว้โดยย่อ และคัดข้อธรรมจากพระอภิธรรมทั้ง ๗ คัมภีร์มาร้อยกรองไว้เป็นหมวดหมู่เพื่อให้ง่ายต่อการศึกษา และอีกหลายคัมภีร์ที่ผู้วิจัยไม่ได้กล่าวถึง แต่มีคัมภีร์อีกคัมภีร์หนึ่งที่น่าสนใจคือ คัมภีร์สุจิตตาลังการ เป็นคัมภีร์ที่อธิบายเรื่องเกี่ยวกับพระอภิธรรมแต่อยู่ในรูปของบาลีอักษรขอม ฉบับหอสมุดแห่งชาติมีจำนวน ๓ ผูก เป็นคัมภีร์ที่รวบรวมเนื้อความของพระอภิธรรมไว้โดยย่อ เปรียบเสมือนแบบเรียนเร็ว ว่าด้วยปกิณณกธรรมที่เป็นพระอภิธรรมซึ่งทำให้ผู้ประพฤติตามงดงามเสมอด้วยเครื่องประดับ^{๒)} แบ่งเป็นหมวด ๆ ได้ ๑๗ หมวด ได้แก่

๑. บุคคลเภท	๒. เวทนาเภท	๓. เหตุเภท
๔. กิจจถานเภท	๕. ทวารเภท	๖. อารัมมณเภท
๗. วัตถุเภท	๘. มันทามันทมชฌิมายุกเภท	๙. ปัญจทวารวิถีเภท
๑๐. มโนทวารวิถีเภท	๑๑. ปกิณณก วินิจฉยเภท	๑๒. ภูมิฐานเภท
๑๓. สัตตानังอายุเภท	๑๔. กัปวินาสเภท	๑๕. โยนิเภท
๑๖. รูปกลาปเภท	๑๗. นิพพานเภท ^{๓)}	

^{๑)} ส.บุญ อารักข์, พจนานุกรมพระอภิธรรมเจ็ดคัมภีร์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อภิธรรมโชติกิจวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า คำนำ.

^{๒)} กรรมการหอสมุดฯ, บัญชีคัมภีร์พระบาลี แล ภาษาสันสกฤต, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๕๖๔), หน้า ๒๘.

^{๓)} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๓/๖๕.

ในตอนท้ายของคัมภีร์ท่านแสดงไว้ว่า คัมภีร์สุจิตตาลังการนี้สำเร็จแล้วเมื่อ ณ วันพุธขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ เวลาเช้า จุลศักราชได้ ๗๘ และมีบาลีต่อท้ายพอสรุปได้ว่า ท่านพระกัลยาณเถระ ผู้มีพรรษา ๒๐ วัดสาตุสาตุล ทิศตะวันออกเฉียงใต้ แห่งเมืองรัตนปุระ แห่งประเทศพม่า รจนาขึ้น ในพุทธศักราชได้ ๒๑๗๒ ส่วนในหนังสือปฏิกัตตะโม ซึ่งเป็นหนังสือเกี่ยวกับประวัติวรรณคดีบาลีของพม่าได้กล่าวถึงคัมภีร์สุจิตตาลังการว่า เป็นคัมภีร์ประมวลความรู้เกี่ยวกับพระอภิธรรม ระบุชื่อผู้แต่งว่า พระกัลยาณเถระ^๖ ฉะนั้น ต้นฉบับคัมภีร์สุจิตตาลังการเป็นภาษาบาลีอักษรพม่า

ประเทศไทยได้ชื่อว่า เป็นเมืองพระพุทธศาสนามีคัมภีร์ที่บันทึกคำสอนของพระพุทธเจ้าอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งพระบูรพาจารย์ได้จารไว้ในคัมภีร์ใบลานบาลีอักษรขอม แต่ในปัจจุบันนี้คัมภีร์ใบลานบาลีอักษรขอมดังกล่าวมีเหลืออยู่น้อย ทั้งไม่สะดวกที่พระนิสิต นักเรียน นักศึกษาและประชาชนทั่วไปที่สนใจพระพุทธศาสนาจะนำมาประกอบการศึกษาพระไตรปิฎกได้อย่างเพียงพอ เพราะคัมภีร์เหล่านี้อยู่ในรูปของบาลีอักษรขอม และไม่สะดวกต่อการนำมาแปลเป็นภาษาไทยอีกด้วย ฉะนั้น คัมภีร์สุจิตตาลังการที่ใช้ในการวิจัยนี้ เป็นภาษาบาลีอักษรขอม เป็นการบันทึกคำสอนของพระพุทธศาสนาต่างๆ ที่เกี่ยวกับพระอภิธรรม ถ้ามีการปริวรรตคัมภีร์สุจิตตาลังการจากต้นฉบับภาษาบาลีอักษรขอมเป็นภาษาบาลีอักษรไทย และแปลเป็นภาษาไทย จะเป็นประโยชน์แก่กุลแก่การศึกษาพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสามเณร และคฤหัสถ์ผู้มีพื้นฐานความรู้ด้านภาษาบาลีและภาษาไทยเป็นอย่างดี สำหรับต้นฉบับคัมภีร์สุจิตตาลังการที่ผู้วิจัยนำมาปริวรรต และแปล มาจากใบลานบาลีอักษรขอม ฉบับหอสมุดแห่งชาติ ใบลานเลขที่ ๓๖๘๗/ข/๑-๓ ต. ๑๘ ข. ๒ มี ๓ ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจารหน้าละ ๕ บรรทัด พระยาศรีสหเทพสร้าง ม.ป.ป ฉบับล่องชาด ไม่ประทับทาสชาดเขียน รวมอยู่กับเลขที่ ๓๖๘๗/ก ขุททกนิกาย^๗

คัมภีร์สุจิตตาลังการ แม้ว่าจะเป็นคัมภีร์ที่มีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนา เพราะเป็นคัมภีร์ที่แต่งขึ้นเพื่ออธิบายขยายคำสอนของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับพระอภิธรรมให้มีความชัดเจน และเข้าใจง่าย ทั้งด้านเนื้อหา ภาษา และมีคุณค่าต่อการศึกษาดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น อย่างไรก็ตาม เนื่องจากคัมภีร์สุจิตตาลังการนี้ยังเป็นภาษาบาลีอักษรขอมอยู่ ยังไม่มีผู้ใดได้ปริวรรตและแปลเป็นภาษาไทย และวิเคราะห์ในเชิงงานวิจัยให้ทราบถึงเนื้อหา ภาษาและการเรียนการสอนพระอภิธรรมในคัมภีร์ ตลอดทั้งมีความสัมพันธ์กับคัมภีร์อื่นๆ อย่างไรบ้าง

^๖ กรมการศาสนา, **ประวัติคัมภีร์พระไตรปิฎก (ปฏิกัตตะโม)**, (ร่างกึ่ง: โรงพิมพ์ทิวสนาวดี, ๑๙๕๙), หน้า ๑๒๒.

^๗ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ (ฉบับล่องชาด) สร้างในสมัยรัชกาลที่ ๔-๕ ในคราวทำสังคายนาพระไตรปิฎกและรวบรวมคัมภีร์ทางพระศาสนา ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๑๑-๒๔๓๖.

วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

๑. เพื่อปริวรรตคัมภีร์สุจิตตาลังการจากต้นฉบับภาษาบาลีอักษรขอมเป็นภาษาบาลีอักษรไทย และแปลเป็นภาษาไทย
๒. เพื่อศึกษาคัมภีร์สุจิตตาลังการในด้านประวัติผู้เรียบเรียง โครงสร้าง เนื้อหา ลักษณะการประพันธ์ สำนวนภาษา และการจารลงใบลาน
๓. เพื่อวิเคราะห์คัมภีร์สุจิตตาลังการที่มีต่อการศึกษาพระพุทธศาสนา

วิธีดำเนินการวิจัย

โครงการวิจัยเรื่อง “คัมภีร์สุจิตตาลังการ : การปริวรรต การแปล และการวิเคราะห์” ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาประมวลองค์ความรู้เนื้อหาคัมภีร์สุจิตตาลังการ ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อให้ได้คำตอบตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยมีวิธีดำเนินการศึกษา ดังนี้

๑. ศึกษาคัมภีร์สุจิตตาลังการที่เป็นภาษาบาลีอักษรขอมฉบับหอสมุดแห่งชาติ
๒. ศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์สุจิตตาลังการ ในด้านประวัติผู้เรียบเรียง โครงสร้าง เนื้อหา ลักษณะการประพันธ์ สำนวนภาษา และการจารลงใบลาน
๓. ศึกษาคัมภีร์สุจิตตาลังการที่จารจารึกด้วยบาลีอักษรขอมปริวรรตให้เป็นบาลีอักษรไทยและแปลเป็นภาษาไทย
๔. วิเคราะห์คัมภีร์สุจิตตาลังการที่มีต่อการศึกษาพระพุทธศาสนาจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และการเรียนการสอนพระอภิธรรมในคัมภีร์สุจิตตาลังการ
๕. สรุปและนำเสนอ

สรุปผลการวิจัย

จากการดำเนินการวิจัยภายใต้กรอบวัตถุประสงค์และวิธีดำเนินการวิจัยมาทั้งหมด ผู้วิจัยได้พบผลการวิจัย ดังนี้

๑. ปริวรรตคัมภีร์สุจิตตาลังการจากต้นฉบับภาษาบาลีอักษรขอมเป็นภาษาบาลีอักษรไทย และแปลเป็นภาษาไทย

ผู้วิจัยได้ทำการปริวรรตคัมภีร์สุจิตตาลังการบาลีอักษรขอมแบ่งออกเป็น การปริวรรตคัมภีร์สุจิตตาลังการจากต้นฉบับภาษาบาลีอักษรขอมเป็นภาษาบาลีอักษรไทย จำนวน ๓ ผูกคือ ปริวรรตคัมภีร์สุจิตตาลังการจากบาลีขอมเป็นบาลีอักษรไทยผูกที่ ๑ ผูกที่ ๒ และผูกที่ ๓ และผู้วิจัยได้ทำการแปลคัมภีร์สุจิตตาลังการจากภาษาบาลีอักษรไทยเป็นภาษาไทย จำนวน ๓ ผูกคือ แปลคัมภีร์สุจิตตาลังการจากเป็น

บาลีไทยเป็นภาษาไทยผูกที่ ๑ ผูกที่ ๒ และผูกที่ ๓ รวมทั้งหมดประมาณ ๑๗ หมวด ที่ผู้วิจัยได้ทำการปริวรรตและแปลเสร็จเรียบร้อยแล้ว

๒. คัมภีร์สุจิตตาลังการในด้านประวัติผู้เรียบเรียง โครงสร้าง เนื้อหา ลักษณะการประพันธ์ สำนวนภาษา และการจารลงใบลาน

วิเคราะห์คัมภีร์สุจิตตาลังการในด้านประวัติผู้เรียบเรียง โครงสร้าง เนื้อหา ลักษณะการประพันธ์ สำนวนภาษา และการจารลงใบลาน แบ่งออกเป็น วิเคราะห์คัมภีร์สุจิตตาลังการซึ่งเป็นคัมภีร์ที่ว่าด้วยหลักธรรมต่างๆ ซึ่งทำให้ผู้ประพจน์ตั้งงามเสมอด้วยเครื่องประดับ^๙ เป็นคัมภีร์ที่อธิบายเรื่องเกี่ยวกับพระอภิธรรม แต่อยู่ในรูปของบาลีอักษรขอม ฉบับหอสมุดแห่งชาติมีจำนวน ๓ ผูก เป็นคัมภีร์ที่รวบรวมเนื้อความของพระอภิธรรมไว้โดยย่อ เปรียบเสมือนแบบเรียนเร็ว^{๑๐} รจนาโดยพระกัลยาณเถระ ผู้มีพรรษา ๒๐ วัสสาตฤตฤต ทิศตะวันออกเฉียงใต้ แห่งเมืองรัตนปุระ แห่งประเทศพม่า ในพุทธศักราชได้^{๑๐}

ส่วนชื่อฉบับคัมภีร์ที่ใช้ในการปริวรรตคัมภีร์สุจิตตาลังการ คือ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ ใบลานเลขที่ ๓๖๘๗/ข/๑-๓ ต. ๑๘ ช. ๒ มี ๓ ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจารหน้าละ ๕ บรรทัด พระยาศรีสหเทพสร้าง ม.ป.ป ฉบับล่องชาด ไม่ปะกับทาสชาตเขียน รวมอยู่กับเลขที่ ๓๖๘๗ /ก ขุททกนิกาย สาเหตุที่ใช้ฉบับหอสมุดแห่งชาติที่ขออนุญาตถ่ายสำเนาไมโครฟิล์ม ลายเส้นปรากฏชัดเจน และสามารถย่อขยายได้ จึงสะดวกในการปริวรรต มีจัดเรียงโครงสร้างเนื้อหาเป็นหมวดหมู่ ๑๗ หมวด ได้แก่

๑. บุคคลเภท	๒. เวทนาเภท	๓. เหตุเภท
๔. กิจจานเภท	๕. ทวารเภท	๖. อารัมมณเภท
๗. วัตถุเภท	๘. มันทามันทมัมชฌิมายุกเภท	๙. ปัญจทวารวิถีเภท
๑๐. มโนทวารวิถีเภท	๑๑. ปกิณณก วินิจจยเภท	๑๒. ภูมิฐานเภท
๑๓. สัตตางอายุกเภท	๑๔. กัปปวินาสเภท	๑๕. โยนิเภท
๑๖. รูปกลาปเภท	๑๗. นิพพานเภท	

^๙ พระมหาอดิศร ธีรสีโล, ประวัติคัมภีร์บาลี, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๙๒.

^{๑๐} กรรมการหอสมุดวชิรญาณ, บัญชีคัมภีร์พระบาลี แล ภาษาสันสกฤต, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๕๖๔), หน้า ๒๘.

^{๑๑} กรมการศาสนา, ประวัติคัมภีร์พระไตรปิฎก (ปิฎกัตเตาตะไม), (ร่างกุ้ง : โรงพิมพ์หงสาวดี, ๑๙๕๙), หน้า ๑๒๒.

มีลักษณะการประพันธ์ ๒ อย่างคือ

๑. แบบร้อยแก้วเป็นการดำเนินเรื่องตามธรรมดา

๒. แบบร้อยกรอง^{๑๑} เรียกว่าคาถาบ้าง เรียกว่า ฉันท์ หรือ ฉันทลักษณ์บ้าง ประกอบด้วย ๓ ฉันท์ คือ

(๑) ปุัญญาวัตร (๒) อุปชาติฉันท์ (๓) กุสุมวิจิตตฉันท์^{๑๒}

มีสำนวนภาษาแบ่งออกเป็น ๓ ส่วน คือ

๑. วิธีการใช้นามศัพท์ คือ นามศัพท์ (นามนาม คุณนาม และสัพพนาม) มีเครื่องประกอบสำคัญ คือ เพศ คำนาม (ลิงค์) จำนวนคำนาม (วจนะ) และการผันคำ (วิภัติ) มีวิธีแจกคำนามวิภัตตินาม ๗ วิภัติ มีปฐมวิภัติ เป็นต้น^{๑๓} เช่น มนุสเสกาทสาติ มนุสสโกลเก เอกาทส ปุคคลา ภวนติ.^{๑๔} แปลว่า บทว่า มนุสเสกาทส ได้แก่ บุคคล ๑๑ จำพวก ย่อมมี ในโลกนี้

๒. วิธีการใช้กิริยาศัพท์ คือ กิริยาอาการบอกให้รู้ความเคลื่อนไหว เช่น ยืน เดิน นั่ง นอน กิน ดื่ม ทำ พูด คิด ของประธาน เรียกว่า กิริยา ในประโยคบาลีประธานที่เคลื่อนไหวหลายครั้งจึงมีกิริยาหลายตัวในประโยคหนึ่ง การเคลื่อนไหวครั้งสุดท้ายใช้เป็นกิริยาคุมประโยค กิริยาคุมพากย์ที่มาจากกิริยาอาชยาด เป็นต้น^{๑๕} เช่น อิมาย วิธिया มया लपुमानेन सोतापत्तिमคकेन ओपहिनालोโกत्सोหมमानेनอุत्तจจา-
หิริกาโนत्तตปสงขตา อฏฐกิเลสชาติ ปชานาตีติ อยเมว วิเสโสติ แปลว่า ย่อมรู้ว่า กิเลส ๘ อย่าง กล่าวคือ โลภะ โทสะ โมหะ มานะ ถีนะ อุทธัจจะ อหิริกะ อโนตตปะปะ ที่ละไม่ได้ด้วยโสตาปตติมรรคที่เราได้ด้วย วิธีนี้ ดังนี้ นี้เป็นความพิเศษ

๓. วิธีการใช้อัพยศัพท์คำบาลีที่ไม่ต้องผันคำ ไม่แจกรูปด้วยวิภัตตินาม ๗ วิภัติ เรียกว่า อัพยศัพท์ คำที่ไม่ผันรูปด้วยวิภัตตินาม มี ๓ ชนิด ได้แก่ เป็นอุปสรรคบ้าง เป็นนิบาตบ้าง และเป็น ปัจจัยบ้าง^{๑๖} เช่น จาตุมหาราชิกาทีเทวานัน ปน आयुปริจเฉโท นตถิ. แปลว่า ส่วน เทวดามีจาตุมหาราชิกา เทวดา เป็นต้น ก็ไม่มีกำหนดอายุ ในคัมภีร์สุจิตตาลังการนี้ ท่านพระกัลยาณเถระ ได้ใช้สำนวนภาษาที่เป็น วิธีการใช้นามศัพท์ วิธีการใช้กิริยาศัพท์ และวิธีการใช้อัพยศัพท์ตามหลักไวยากรณ์

^{๑๑} พระคัมภีร์สาราถิงค์ (แปลและอธิบาย), สุโพธาลังการมัญชรี, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๕๖), หน้า ๑๔.

^{๑๒} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๕/๓๓.

^{๑๓} ผศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร, บาลีศึกษาในอรรถกถาธรรมบท, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอ็มเอ็นเตอร์ไพรส์ จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๑๙๓-๑๙๔.

^{๑๔} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๑/๒.

^{๑๕} พันตรีชินทร์ จุลประดิษฐ์, การแต่งบาลี ๑-๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๑๑.

^{๑๖} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, บาลีไวยากรณ์ วจวิภาค ภาคที่ ๒ นาม และอัพยศัพท์ หลักสูตรเปรียญธรรมตรี, พิมพ์ครั้งที่ ๓๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๙๒.

การจารลงใบลานของคัมภีร์สุจิตตาลังการ แบ่งออกเป็น

๑. การเตรียมใบลานจารหนังสือ ใบลานที่นำมาใช้จารหนังสือมีการจัดเตรียมหลายขั้นตอน ลาน
๒. การคัดเลือกลานมาใช้จารหนังสือ
๓. การอบใบลาน

การจารหนังสือบนใบลานตามแบบโบราณนั้น ใช้เหล็กจารเขียน หรือเรียกกันเป็นสามัญว่า จารตัวหนังสือให้เป็นรอยลึกลงในเนื้อลาน รูปอักษรที่เขียนด้วยวิธีจารเรียกว่า เส้นจาร คือ

๑. การจารใบลาน
๒. เครื่องมือประกอบการจารใบลาน
๓. อุปกรณ์ที่ใช้ในการจาร

๔. อักษรบอกอังกา^{๑๗} หรืออักษรที่ใช้บอกหน้าของหนังสือใบลาน ใช้พยัญชนะในภาษาบาลี ซึ่งมีอยู่ ๓๓ ตัว คือ ก ข ค ฅ ง จ ฉ ช ฌ ญ ฎ ฏ ฐ ฑ ฒ ต ถ ฒ น ป ผ พ ภ ม ย ร ล ว ส ห พ อยุ่

๕. การลบใบลาน^{๑๘} ในบางท้องถิ่น เช่น ภาคอีสาน ใช้น้ำมันแมงเม่า (นำแมงเม่ามาคั่วให้ได้น้ำมัน) ผสมกับขี้เถ้าไฟ (ได้มาจากกาบมะพร้าวเผาไฟเป็นถ่าน แล้วบดละเอียด) ใช้ลบใบลานได้เช่นเดียวกัน ส่วนการเก็บรักษาคัมภีร์ใบลานแต่ละเรื่อง จะมีความสั้นยาวของเนื้อเรื่องไม่เท่ากันเช่น คัมภีร์สุจิตตาลังการ ใบลานเลขที่ ๓๖๘๗/บ/๑-๓ ต. ๑๘ ช. ๒ มี ๓ ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจารหน้าละ ๕ บรรทัด พระยาศรีสทเทพสร้าง ม.ป.ป ฉบับลงชาด ไม่ประทับทาสีเขียน รวมอยู่กับเลขที่ ๓๖๘๗ /ก ขุฑุทกนิกาย ซึ่งหอสมุดแห่งชาติเก็บรักษาไว้เป็นอย่างดี เพราะเป็นคัมภีร์ที่รวบรวมพระอภิธรรมที่สำคัญในทางพระพุทธศาสนาในรูปของบาลีอักษรขอมสมัยโบราณซึ่งควรค่าแก่การอนุรักษ์ และการเก็บรักษาไว้เป็นอย่างดี เพื่อเป็นประโยชน์ต่ออนุชนคนรุ่นหลังต่อไป

๓. วิเคราะห์คัมภีร์สุจิตตาลังการที่มีต่อการศึกษาพระพุทธศาสนา

วิเคราะห์คุณค่าของคัมภีร์สุจิตตาลังการที่มีต่อการศึกษาพระพุทธศาสนา แบ่งออกเป็น วิเคราะห์ความสอดคล้องกันระหว่างคัมภีร์สุจิตตาลังการกับพระอภิธรรมปิฎก

ผูกที่ ๑ เช่น คำว่า กามาวจรกุศลจิต ๘ ดวง^{๑๙} ในพระอภิธรรม พระกัลยาณเถระผู้แต่งคัมภีร์สุจิตตาลังการอธิบายว่า คำว่า กามาวจรกุศลจิต ๘ ดวง หมายถึง กามาวจรกุศลจิต ๘ ญาณวิปยุต-

^{๑๗} อังกา หมายถึง ตัวอักษรที่จารไว้หัวลานสำหรับบอกจำนวนใบลานที่จารแล้ว ๑๒ ตัว เป็น ๑ อังกา และ ๒ อังกา เป็น ๑ ผูก; ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สิริวัฒนาอินเตอร์พรีนซ์ จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๑๓๙๐.

^{๑๘} ดร.วิโรจน์ คุ้มครอง, “คัมภีร์สุตตสังคหะ: การบรรณารักษณ์ การแปล และการวิเคราะห์”, วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์, ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๕๙): ๒๑๘-๒๓๐.

^{๑๙} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๓๓๔/๒๙๔.

กามาวจรวิปากจิต ๔ ใน เหตุกบุคคล มีจิตเกิด ๔๑ ดวง ในตีเหตุกบุคคล สำหรับบอณาณลาภีบุคคล มีจิต ๔๕ ดวง ได้แก่ จิต ๔๕ ดวง โดยนับญาณสัมปยุตวิปากจิตเพิ่มอีก ๔ ดวง ในจิต ๔๑ ดวง ในเบื้องต้น สำหรับบอณาณลาภีบุคคล มีจิต ๕๔ ดวง ได้แก่ จิต ๕๔ ดวง โดยนับมหัคคตกุศลจิต ๙ ดวงเพิ่มเข้า ในจิต ๔๕ ดวง ในเบื้องต้น^{๒๐} ผู้วิจัยมีความเห็นว่า คัมภีร์พระอภิธรรมปิฎกกับคัมภีร์สุจิตตาลังการบาลีอักษรขอมซึ่งเป็นคัมภีร์ที่แต่งขึ้นในพุทธศักราชได้ ๒๑๗๒ ที่ประเทศพม่ามีเนื้อหาสาระสัมพันธ์สอดคล้องกัน ในทิศทางเดียวกันกับพระไตรปิฎกซึ่งอาจิวิเคราะห์ได้ว่า พระเถระในฝ่ายเถรวาทตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ได้พยายามแต่งคัมภีร์เพื่อรักษาธรรมวินัยแบบดั้งเดิมเอาไว้ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา

ผู้ที่ ๒ เช่น คำว่า จุติจิต^{๒๑} ในพระอภิธรรม พระกัลยาณเถระผู้แต่งอธิบายว่า คำว่า จุติจิต หมายถึง จุติจิตที่มี ๕๑ ดวง ได้แก่

๑) อกุศลจิต ๑๒ ดวง

๒) อเหตุกจิต ๘ คือ สัมปฏิจฉนจิต ๒ สันติริณจิต ๓ หสนจิต

๓) กามาวจรโสภณจิต ๒๔ ดวง^{๒๒}

ผู้ที่ ๓ เช่น คำว่า มหากุศลจิต^{๒๓} ในพระอภิธรรม พระกัลยาณเถระผู้แต่งอธิบายว่า คำว่า มหากุศลจิต มีคำถามว่า หลังจากมหากุศลจิตดวงที่ ๓ มีอัปนาชวนะเท่าไร ตอบว่า มีอัปนาชวนะ ๑๒ ได้แก่

๑) รูปาวจรกุศลชวนะกล่าวคือ ปัญจมณาน ๑ ชวนะ

๒) อรูปาวจรกุศลชวนะ ๔ ชวนะ

๓) โสตาปัตติมัคคชวนะ สกทาคามีมัคคชวนะ อนาคามีมัคคชวนะ และอรหัตตมัคคชวนะมี ๔ ชวนะ

๔) โสตาปัตติผลชวนะ สกทาคามีผลชวนะ อนาคามีผลชวนะกล่าวคือปัญจมณาน ๓ ชวนะ^{๒๔} เป็นต้น

ในผู้ที่ ๒ และผู้ที่ ๓ ก็เช่นเดียวกัน ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า พระเถระในฝ่ายเถรวาทตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันได้พยายามรักษาธรรมวินัยแบบดั้งเดิมเอาไว้ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา โดยท่านได้นำคำสำคัญในพระอภิธรรมมาอธิบายและขยายความในคัมภีร์สุจิตตาลังการให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น

^{๒๐} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๑/๓.

^{๒๑} อภิ.ก. (ไทย) ๓๗/๓๙๐/๔๐๔.

^{๒๒} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๒/๑๓.

^{๒๓} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒๙๔/๒๗๔.

^{๒๔} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๓/๓.

วิเคราะห์การอธิบายศัพท์และการใช้ถ้อยคำในคัมภีร์สุจิตตาลังการ แบ่งออกเป็น การวิเคราะห์ การอธิบายศัพท์เช่น คำว่า จิต^{๒๕} มีวิเคราะห์ว่า ธรรมชาติใด ย่อมคิด อธิบายความว่า ย่อมรู้แจ้งอารมณ์ เพราะเหตุนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า จิต คำว่า เจตสิก^{๒๖} มีวิเคราะห์ว่า ธรรมชาติใดมีในจิต โดยมีความ เป็นไปเนื่องกับจิตนั้น เหตุนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่าเจตสิก คำว่า รูป มีวิเคราะห์ว่า ธรรมชาติใดย่อม เปลี่ยนแปร คือ ย่อมถึงความเปลี่ยนแปลง ด้วยปัจจัยที่เป็นข่าศึกมีความหนาวและความร้อนเป็นต้น หรือ อันปัจจัยที่เป็นข่าศึกมีความหนาวและความร้อนเป็นต้นให้ถึงความเปลี่ยนแปลง เหตุนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่ารูป และคำว่า นิพพาน^{๒๗} มีวิเคราะห์ว่า ธรรมชาติที่ชื่อว่านิพพาน เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า ออกไปแล้ว จากตัณหา ที่เรียกว่า วาณะ เพราะร้อยรัด คือเย็บไว้ ซึ่งภพน้อยภพใหญ่ ผู้วิจัยมีความเห็นว่า พระกัลยาณ- เถระพยายามรักษาพระอภิธรรมแบบดั้งเดิมเอาไว้โดยหยิบเอาคำว่า จิต เจตสิก รูป และ นิพพานใน พระอภิธรรมปิฎกมาวิเคราะห์โดยไม่เปลี่ยนแปลงเนื้อหาสาระดั้งเดิมของธรรมะ เป็นการดำรงไว้ซึ่งคำสอน ของพระพุทธเจ้าไว้อีกด้วย และท่านได้นำคำสำคัญในพระอภิธรรมมาอธิบายและขยายความให้มีความ ชัดเจนมากยิ่งขึ้น และวิเคราะห์การใช้ถ้อยคำในคัมภีร์สุจิตตาลังการเช่น คำว่า ฐาน เป็น ถาน เช่น กามโลเก ทส ถานานิ ภวนติ. ตั ยถา. ปฏิสนธิถานัน ภวงคถานัน อวชชนถานัน ปญจวิญญานถานัน สมปฏิจจนนถานัน สนตริณถานัน โวภูจพพถานัน ชวนถานัน ตทาลมพถานัน จุตถานัน. เป็นต้น^{๒๘} แปลว่า ในกามโลก ฐานมี ๑๐ ได้แก่ ปฏิสนธิฐาน ภวังคฐาน อวชชนฐาน ปญจวิญญานฐาน สัมปฏิจจนฐาน สันตริณฐาน โวภูจพพฐาน ชวนฐาน ตทาลมพฐาน จุตฐาน คำว่า ถาน นี้ มีใช้ในคัมภีร์สุจิตตาลังการ เป็นจำนวนมาก ผู้วิจัยเข้าใจว่า ต้นฉบับในคัมภีร์สุจิตตาลังการใช้คำว่า ถาน ไม่ใช่ฐาน ผู้ปริวรรตจึงได้ ปริวรรตตามตัวบาลีอักษรขอมเดิมจึงเป็น ถาน แต่ในเวลาแปลแล้วแปลเหมือนกัน คือ ที่ตั้ง แต่ไม่ค่อยพบ ในคัมภีร์อื่นๆ

วิเคราะห์การเรียนการสอนพระอภิธรรมในคัมภีร์สุจิตตาลังการ โดยพระกัลยาณเถระได้รับงาน ตามแนวของคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะมีเนื้อหาที่สละสลวยจัดเป็นหมวดหมู่เป็นเรื่องๆ จำนวน ๑๗ หมวด คัมภีร์นี้มีเนื้อหาครอบคลุมกว้างขวาง เป็นคู่มือในการเรียนรู้พระอภิธรรมแบบง่ายๆ โดยจำแนกจิตไปตาม ประเภทแห่งบุคคลในแต่ละภพภูมิ เป็นต้น ซึ่งท่านได้วางกรอบของในการรจนากล่าวถึงปรมัตถธรรม ๔ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน^{๒๙} ซึ่งจำแนกจิตออกโดยประเภทต่างๆ ผู้วิจัยจะได้แสดงเนื้อหาโดยย่อ

^{๒๕} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๑/๑.

^{๒๖} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๒/๑.

^{๒๗} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๓/๖๒.

^{๒๘} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๑/๓๐.

^{๒๙} วรรณสิทธิ ไหวทยะเสวี, คู่มือการศึกษาอภิธัมมัตถสังคหะ ปริจเฉทที่ ๕ วิถีมุตตสังคหวิภาค, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิแนบมหาณิรานนท์, ๒๕๕๖), หน้า ๕.

ที่สอดคล้องกับคัมภีร์อภิมัตตสังคหะที่ใช้ในการเรียนการสอนพระอภิธรรมเช่น ในบุคคลเภทกล่าวถึงบุคคล ๒๑๔ ประเภท แบบง่ายๆ ในหมวดนี้จำแนกบุคคลกับจิต กล่าวถึงบุคคล ๒๑๔ ประเภท โดยจำแนกบุคคลออกเป็น ๓ กลุ่มใหญ่ตามภูมิที่เกิด คือผู้ที่ยังข้องเกี่ยวอยู่ในกามาวจรภูมิ เรียกว่า กามาวจรบุคคล ผู้ที่ยังอยู่ในรูปาวจรภูมิ เรียกว่า รูปาวจรบุคคล และผู้ที่ข้องอยู่ในอรุณภูมิ เรียกว่า อรุณาวจรบุคคล ซึ่งบุคคลแต่ละประเภทแบ่งตามจำนวนของปฏิสนธิจิต รวมทั้งหมด ๓๑ ภูมิ เป็นที่เกิดของบุคคล ๒๑๔ จำพวก^{๑๐} ส่วนอสังขยสัตตพรหมก็เรียกว่า สุกตือเหตุบุคคล เพราะปฏิสนธิด้วยรูปอย่างเดียว ซึ่งรูปทั้งหลายนั้นเป็นธรรมที่ไม่มีสัมปยุตตเหตุเหมือนกัน^{๑๑} ในปกรณ์ปรมัตถวินิจฉันว่า วิบากจิตที่เป็นญาณสัมปยุตทั้งหลายย่อมเป็นไปไม่ได้ เพราะปฏิสนธิจิตดวงเดิม ยังมีความเกี่ยวข้องอยู่^{๑๒} และในนิพพานเภทกล่าวประเภทแห่งนิพพานแบบง่ายๆ คือ นิพพานมี ๒ คือ สอุปาทิเสสนิพพาน เพราะยังมีชั้นบัญญัติที่ถูกยึดครองที่เหลื่อมลงจากกิเลสอยู่ หลังจากภวังคจิตของนิพพานจิต อนุอุปาทิเสสนิพพาน เพราะยังมีชั้นบัญญัติที่ถูกยึดครองที่เหลื่อมลงจากกิเลสอยู่ หลังจากภวังคจิตของนิพพานจิต^{๑๓} นิพพานชื่อว่า อนุตตระ (ยอดเยี่ยม) เพราะไม่มีธรรมอื่นที่ยิ่งกว่าตน และเพราะไม่มีธรรมที่ยิ่งกว่า ที่เหมาะสมเพื่อกล่าวว่า ธรรมนี้ ยิ่งกว่านิพพานโดยคุณความดีเป็นต้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่า คัมภีร์สุจิตตาลังการมีประโยชน์ต่อการศึกษาพระพุทธศาสนา ด้านพระอภิธรรมสำหรับพุทธศาสนิกชนทั่วไปที่ไม่มีพื้นฐานเกี่ยวกับเรื่องปรมัตถธรรม ๔ คือ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน ในพระอภิธรรมปิฎก และเป็นเรื่องยากที่คนทั่วไปจะศึกษาให้เข้าใจเนื้อหาสาระได้ ฉะนั้นคัมภีร์สุจิตตาลังการที่พระกัลยาณเถระได้รจนาตามแนวของคัมภีร์อภิมัตตสังคหะมีเนื้อหาที่จำแนกจิตออกโดยประเภทต่างๆ ไม่ยุ่งยากซับซ้อน เพื่อให้กุลบุตรและพุทธศาสนิกชนทั่วไปสามารถเรียนรู้พระอภิธรรมได้ง่ายและเร็วขึ้น

บรรณานุกรม

กรรมการหอสมุดวชิรญาณ. บัญชีคัมภีร์พระบาลี แล ภาษาสันสกฤต. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรณธนากร, ๒๔๖๔.

กรมการศาสนา. ประวัติคัมภีร์พระไตรปิฎก (ปิฎกัตเตาตะไม). ร้างกุ้ง : โรงพิมพ์หงสาวดี, ๑๙๕๙.

^{๑๐} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๑/๑.

^{๑๑} ขุนสรพกิจโกศล (โกวิท ปัทมะสุนทร), คู่มือการศึกษาพระอภิธรรม ปริจเฉทที่ ๕, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๔๒), หน้า ๓๐-๓๑.

^{๑๒} คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, อภิมัตตสังคหวินิฎฎิกา ฉบับแปลเป็นไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๑๘๒.

^{๑๓} วรรณสิทธิ ไวทยะเสวี, คู่มือการศึกษาอภิมัตตสังคหะ ปริจเฉทที่ ๕ วิถีมุตตสังคหวิภาค, หน้า ๑๔๔.

- ขุนสรรพกิจโกศล (โกวิท ปัทมะสุนทร). **คู่มือการศึกษาพระอภิธรรม ปริเฉทที่ ๕**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญูณ, ๒๕๔๒.
- คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. **อภิธัมมัตถสังคหวิภาวินีฎีกา ฉบับแปลเป็นไทย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- ฉบับหอสมุดแห่งชาติ (ฉบับบาลีขอม). **คัมภีร์สุจิตตาลังการ**. สร้างในสมัยรัชกาลที่ ๔-๕ ในคราวทำสังคายนาพระไตรปิฎกและรวบรวมคัมภีร์ทางพระศาสนา ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๑๑-๒๔๓๖.
- ชรินทร์ จุลประดิษฐ์. **การแต่งบาลี ๑-๒**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสตร์ ชุด คำวัด**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๔๘.
- พระคณิสสรวิจิตร (แปลและอธิบาย). **สุโพธาลังการมัญชรี**. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๖.
- พระมหาอดิศร ธีรสีโล. **ประวัติคัมภีร์บาลี**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด, ๒๕๕๖.
- วรรณสิทธิ ไททยะเสวี. **คู่มือการศึกษาอภิธัมมัตถสังคหะ ปริเฉทที่ ๕ วิธีวิมุตตสังคหวิภาค**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิแนบมหานีรานนท์, ๒๕๕๖.
- วิโรจน์ คุ้มครอง. “คัมภีร์สุตตสังคหะ : การบปฏิวรรต การแปล และการวิเคราะห์”. **วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์**. ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๕๙).
- ส.บุญ อารักษ์. **พจนานุกรมพระอภิธรรมเจ็ดคัมภีร์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย, ๒๕๔๕.
- สมิทธิพล เนตรนิมิต, ผศ.ดร.. **บาลีศึกษาในอรรถกถาธรรมบท**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอ็มเอ็นเตอร์ไพรส์ จำกัด., ๒๕๕๖.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **บาลีไวยากรณ์ วจวิภาค ภาคที่ ๒ นาม และอพยยศัพท์ หลักสูตรเปรียญธรรมตรี**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๖. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.